BOLU/CLAUDİOPOLİS STADİONU 2022-2023 YILI KAZILARI[1]

Bolu/Claudiopolis Stadium 2022-2023 Years Excavations

Davut YİĞİTPAŞA[2]
Turgay YAZAR[3]
Atılgan KAYA[4]

Özet

Bu makale, 2008 yılında Bolu merkezde inşaat çalışmaları sırasında tespit edilen ve 2022 yılında yeniden başlayan ve 2023 yılında devam eden stadionun kazı sonuçlarını konu alır. 2022 yılı kazısında; Claudiopolis stadionunun kuzeydoğu ucu apartman altına, güneybatı ucu ise İzzet Baysal Caddesi'ne doğru kavisli bir şekilde uzandığı dolayısıyla sphendoneli, 94,50 m uzunluğunda, oturma sıralarının 16 keileye ayrıldığı ve stadionun zemininin daha derinde olduğu düşünülerek balustrat duvarının önünde açılan sondajda blokaj taşları bulunmuştur. 2023 yılında yapılan temizlik ve kazı çalışmaları büyük oranda bitki temizliği, modern yapılara ait dolgunun kaldırılması ve hamam çevresinde yapılan kazılar ile tamamlanmıştır. 2008 yılındaki müze kurtarma kazısında bulunan yapı kalıntısının Osmanlı Dönemi'ne ait olduğu sonucuna varılmış ancak yapının fonksiyonu konusunda bir tespitte bulunulmamıştır. Ancak koordinatörlüğümde gerçekleştirilen 2022 yılı 2. Dönem kazısında yapı kalıntısının Geç Osmanlı Dönemi'ne ait Köşk (Konak) Hamamı olduğu tespit edilmiştir. 2 hücreli olan hamam mevcut haliyle 5.00 m x 3.80 m ölçülerindedir. Duvarları kabayonu moloz taş, tuğla ve bol harçla örülmüştür. Anadolu'nun birçok şehrinde, kentin ileri gelenleri tarafından konak veya köşklerinin bahçelerinde veya bünyelerinde hamam inşa ettirilmesi

---

[1] Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 25.04.2022 tarih E-51337267.160.02.02-2443347 sayılı izinleri ile Bakanlığımız Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 19.11.2008 tarihli ve 3704 sayılı kararı ile I. ve II. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilen stadion alanında gerçekleştirilecek kazı ve temizlik faaliyetleri ile ilgili olarak Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulundan 28.01.2022 tarihli ve 2126 sayılı karar alınmış olup 2023 sezonu çalışmalarına ilişkin Bakanlığımız Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 08.05.2023 tarihli ve E-51337267- 160.02.02-3748392 sayılı izin yazısı ile gerçekleştirilmiştir. İzinlerinden dolayı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürü sayın Hakan DOĞANAY'a çok teşekkür ederiz.

[2] Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi ABD, Kurupelit Kampüsü/55139-Samsun / TÜRKİYE. E-mail: davut.yigitpasa@omu.edu.tr ORCID: 0000-0001-8821-5628

[3] Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Türk İslam Sanatları ABD, Kurupelit Kampüsü/55139-Samsun / TÜRKİYE. E-mail: turgay.yazar@omu.edu.tr ORCID: 0000-0003-0179-4511

[4] Müze Müdürü, Bolu Müze Müdürlüğü, Bolu / Türkiye, E-mail: celtic2241@gmail.com

yaygın bir gelenektir. Osmanlıdan günümüze çok az sayıda kalan bu hamamın rekonstrüksiyonu yapılarak restorasyonu yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Bolu, stadyum, Claudiopolis, Bithynia bölgesi, Köşk (Konak) hamamı

Abstract

This article is about the results of the excavation of the stadium, which was discovered during construction works in the center of Bolu in 2008 and started again in 2022 and continues in 2023. In the 2022 excavation; Since the northeast end of the Claudiopolis stadium extends curvedly towards the apartment building and the southwest end towards Izzet Baysal Street, the sphendoneli is 94.50 m long, the seating rows are divided into 16 sections, and the ground of the stadium is thought to be deeper, so blocking stones were found in the sounding opened in front of the balustrate wall. The cleaning and excavation works carried out in 2023 were largely completed with plant cleaning, removal of the fill of modern buildings and excavations around the baths. In the museum rescue excavation in 2008, it was concluded that the building remains found belonged to the Ottoman Period, but no determination was made regarding the function of the structure. However, in the 2nd Period excavation carried out under my coordination in 2022, it was determined that the building remains belonged to the mansion (pavilion) bath belonging to the Late Ottoman Period. The bathhouse, which has 2 cells, currently measures 5.00 m x 3.80 m. Its walls are built with rough-cut rubble stone, brick and plenty of mortar. In many cities in Anatolia, it is a common tradition for the notables of the city to build bathhouses in the gardens or on the premises of their mansions or pavilions. This bathhouse, of which there are very few from the Ottoman period, should be reconstructed and restored.

Keywords: Bolu, stadium, Claudiopolis, Bithynia region, Mansion (Pavilion) bath

Giriş

Bolu Arkeoloji Müzesi'nin 2008 (M.Y. Güneş 2010: 159-173; 2011: 294-308) yılında Bolu İli, Merkez İlçe, Akpınar Mahallesi'nde yaptığı kurtarma kazısı sonucunda Claudiopolis antik kenti akropolünün (Hisar Tepe) (N. Fıratlı 1979: 111-120) güney yamacında bir stadion kalıntısı ortaya çıkarılmıştır (Resim 1). Müze Müdürlüğünce 2008 yılında 9 pafta, 248 ada, 15, 16, 17, 18, 42, 43, 61 ve 64 parsellerdeki sondaj çalışmalarında tespit edilip yine Müze Müdürlüğünce yürütülen kurtarma kazısı çalışmaları ile açığa çıkarılan stadion yapısı Hadrianus (MS 117-138) döneminde inşa edilmiş olup mevcut durum itibariyle de Bolu sınırları içerisinde günümüze ulaşabilmiş en anıtsal yapı ve Bithynia sınırları içinde açıga çıkarılmış tek stadion yapısı olma özelliğini korumaktadır (M.Y. Güneş 2010: 159-173; 2011: 294-308; D. Yiğitpaşa 2023: 67).

Stadion kalıntısının üzerinde bulunduğu parsellere ilişkin Kültür ve Turizm

Bakanlığı aleyhine açılan kamulaştırmasız el atma davalarının sonuçlanması ve ilgili parsellerin kamulaştırma/tahsis işlemlerinin tamamlanması sonrasında stadionda yeniden kazı çalışmalarının yapılması planlanmıştır. Bu itibarla öncelikle stadion alanında, 2021 yılında bitki ve diğer atıklar temizlenmiştir.

1. 2022 Yılı Stadion Kazı ve Temizlik Çalışmaları

2022 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Davut YİĞİTPAŞA'nın katılımı ile Müze Müdürlüğü başkanlığında Koruma Bölge Kurulu kararı ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden alınan izin ile kazı ve temizlik çalışmaları başlatılmıştır. Lisans ve lisansüstü düzeyinde 6 öğrenci ve 6 işçinin katılımıyla 21.07.2022 tarihinde başlanmış ve I. etabı 07.09.2022 tarihinde tamamlanmış ve kazı ekibinde yer alan öğrenci grubu kazıdan ayrılmıştır. Bundan sonraki süreçte kazılara Müze müdürlüğü uzman personeli ve işçilerle devam edilmiş olup çalışmalar 20.11.2022 tarihi itibariyle sonlandırılmıştır.

Hisartepe'nin güney yamacındaki kısmen korunmuş yapı, İzzet Baysal Caddesi'ne paralel bir şekilde kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanmaktadır (Resim 1-2; Çizim 1-2). Yamaç eğiminde tek taraflı bir halde görülen stadionun, sphendoneli (yarım daire biçimli)[5] dönüş bölümüne sahip 'U' plan tipinde inşa edilmiş olduğu tarafımızca değerlendirilmektedir (D. Yiğitpaşa 2023: 67).

Toplam 5 adet oturma sırası açığa çıkarılmıştır. Oturma sıraları kuzey-güney doğrultusunda inen basamak bölümleri ile 16 keileye (basamaklar arası oturma bölümü) ayrılmaktadır (Resim 3; Çizim 2)). Stadionun en geniş bölümünde tespit edilen basamak sayısı 14 adettir. Güneybatı uçtaki 1. merdiven sırasında 7 basamak, 2.'sinde 9 basamak, 3.'sünde 12 basamak, 4, 5, 6, 7.'sinde 14 basamak, 8.'sinde 12 basamak, 9.'sunda 6 basamak, 10, 11, 12, 13, 14.'sünde 6 basamak, 15. ve son sıradaki (kuzeybatı uç) 5 basamak korunmuştur. Balustrat duvarından 94 cm derinliğinde bulunan 1. oturma sırası 2008 kazısında 77.25 m olarak bildirilmesine rağmen 75,37 m ölçülerinde olduğu dolayısıyla son 14 yılda tahribatın olduğu tespit edilmiştir. 2. oturma sırası 45,85 m., 3. oturma sırası 39,83 m., 4. oturma sırası 36,78 m., en üstteki 5. oturma sırası 23.97 m. uzunluğundadır (D. Yiğitpaşa Baskıda).

Stadionun kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan oturma sıraları 39-40 cm. yüksekliğinde, 73-74 cm derinliğindedir. Seyirci bölümü ile koşu pisti bölümünü ayıran ve ön yüzünde kitabe levhalarının yer aldığı bölümün (Balustrat) uzunluğu ise 94,50 m.'dir. Stadionun kuzeydoğu ucu apartman altına, güneybatı ucu ise İzzet Baysal Caddesi'ne doğru kavisli bir şekilde uzanmaktadır.

2008'deki kazıda stadionun 93,20 m uzunluğunda olduğu belirtilmişken

[5] Stadionun dar yüzlerinin yarım daire (ay) biçiminde şekillendirilmesinin amacı, seyircilerin daha kaliteli görmesini sağlamaktı. Claudiopolis dışında Aphrodisias, Laodikeia, Nikopolis, Nysa gibi stadionlar da uygulanan söz konusu mimari tarz, "stadion amphitheatron" olarak bilinmekteydi. Strabon 14: 1, 43; B. Yıldırım 2009: 44; Laodikeia Stadionu'nun kitabesi bu ifadeyi doğrulamaktadır. C. Şimşek 2007: 200-204.

güneybatı köşede belediyenin yaptığı beton setin olduğu bölümde stadionun devamı takip edilmiş ve mevcutun 94,50 m uzunluğunda olduğu tespit edilmiştir. Bundan sonraki bölüm belediyenin yol yapımı sırasında tahrip edildiği için takip edilememektedir. Bu bölüme belediye tarafından toprak akmaması için yüksek bir beton set duvar yapılmıştır. 2008 kazısında stadiona inilen son basamaktan sonra toprağın zemin olduğu düşünülerek bu şekilde bırakılmış. Ancak biz stadionun zemininin daha derinde olduğunu düşünerek bir sondaj açtık. Yeni olarak balustrat duvarının önünde blokaj taşları bulunmuştur. 94,50 m boyunca uzanan bu blokaj tamamen ortaya çıkarılmıştır. Blokaj taşlarının uzunlukları 70-176 cm., genişliği 1970'lerde inşa edilen dükkan sıraları tarafından tahrip edildiği için 50 cm.'den 0 cm.'ye kadar değişmektedir.

5. oturma sırasının üst bölümündeki 2-4 m yüksekliğinde, 11,30x95 m ebatlarındaki alanın tamamı plankarelere ayrılarak çalışılması toprak tahliyesinin zorluğundan dolayı ilkin bu toprak kütlesinin güney bölümü teraslar yapılarak toprağın direkt oturma sıralarına akması engellenmiştir. 1. terastan itibaren 2,50x10 m boyutlarında 24, 25, 26, 27, 28 numaralı 5 plankarede çalışılarak 60 cm derinliğe inilerek 50 m devam edilmiş ve Osmanlı hamamına gelince sonlandırılmıştır. Buralardan çıkan topraklar duvar yanındaki alanlara ve 2008 yılında açılan sondaj çukurlarına doldurulmuştur. İleriki yıllarda duvar dibindeki bu toprakların ve tepenin üst bölümünden eteklere doğru toprağın akışının önlenmesi ve gerekli güvenlik tedbirlerinin sağlanması için istinad duvarı yapılması gerekmektedir. 4. oturma sırası üzerindeki 3x0,70 m ebatlarında 65 cm yüksekliğindeki modern yapıya ait beton kütlesi kırılarak kaldırılmıştır (Resim 3).

Çitin içinde bulunan çirkin bir görüntü sergileyen belediye tarafından yapılan dükkan beton temelleri ve bu temellerden dışarı düzensiz bir şekilde fışkıran beton demirleri kaldırılmıştır (Resim 4). Ayrıca blokajın üzerinde bulunan öndeki çitlere kadar devam eden 30 cm yüksekliğindeki toprak kaldırılırken kuzeydoğu uçta yaya kaldırımı seviyesinde düz bir şekilde alınırken kot farkından dolayı güneybatı uca doğru şevli bir şekilde alınarak düzenlenmiştir (Resim 5).

Stadionun üstündeki 11,30x9,00 m ölçülerinde, ön duvarı 1,90 m, arka duvarı 4,25 m yüksekliğindeki beton, tuğla, yonu taşından yapılan modern yapı kalıntısının temellerinin bir kısmı balyozlarla kırılarak kaldırılmıştır (Resim 6). Bu yapının önünde ve batısındaki duvar sıraları ve toprak kaymaması için yapılan beton set seneye kaldırılacaktır.

Pişmiş toprak kandil parçası, pişmiş toprak lüle, metal parçaları, kırık çanak çömlek parçaları ele geçirilmiştir. Ayrıca hamamın güneydoğu köşenin 2,30 m güneybatısında in-situ olmayan ters dönmüş bir şekilde mermer sütun kaidesi bulunmuştur. Kaidenin oturduğu düz bölüm 61x35 cm çapında 29 cm yüksekliğinde, sütunun üstü 30 cm çapında ve kenara doğru (Merkezde değil) 5x5 ölçülerinde yuvarlak kenet çukuru bulunmaktadır. Hisartepe akropolünden aşağı yuvarlanmış olabileceği değerlendirilmektedir. Stadionun üst bölümündeki modern yapı kalıntısında devşirme olarak kullanılmış 44,5x35x19 cm ebatlarında bir adet mermer

mimari eleman bulunmuştur. Bu taşında yine akropolden alındığı değerlendirilmektedir. Ayrıca yine bu modern yapı temelinde kullanılmış birkaç tane stadion taşı kesilerek kullanıldığı anlaşılmıştır. Kazıda metal çiviler, kancalar, kandil ve seramik (Resim 21) parçaları ele geçirilmiştir.

Stadionun kuzeydoğusundaki apartmanın çatı su gider borusu direkt stadiona dökülmekteydi. Hem stadionun temeline zarar vermemesi hem de pis koku yapmaması için apartman yöneticisinden talep edilerek atık suyun başka alana sevk edilmesi sağlanmıştır.

Çalışmalar sonlandıktan sonra panel çit çekilerek kilitli giriş kapısı yapılmış ve çit önüne stadiona ilişkin bilgi panosu yerleştirilmiştir (Resim 11).

2. Stadion Kitabesi

Stadionun inşa kitabesi ince plâkalar üzerine oldukça düzenli yazılarak yapının tam ortasında koşu sahasını seyirci tribününden ayıran balustrat üzerinde yer alan 4 panel içine yerleştirilmiş ve böylece görsel açıdan vurgulanmıştır. Anadolu'da Roma Dönemine ait yüzlerce inşa kitabesi bilinmesine rağmen, Bolu'da bulunan bu yazıtın mimarî bakımdan benzeri bilinmemektedir (M. Y. Güneş 2010: 159-173; 2011: 294-308).

Yaklaşık 20 m. uzunluğundaki kitabe, koşu sahasını kuzey seyirci tribününden ayıran 1 m. yüksekliğindeki balustrat duvarının orta kısmında yer alan 4 panele oturtulmuş, 7 adet ince mermer levha kitabe açığa çıkarılmış ve 4 levhası bulunamamıştır (Resim 7). (M. Y. Güneş 2010: 159-173; 2011: 294-308). Türkçe çevirisinde yapının Domitius Ponticus Iulianus ve ailesi tarafından finanse edildiğini ve dönemin iktidarı olan İmparator Hadrianus'a adandığı anlaşılıyor.

23 parça halinde kırık olan kitabe levhaları; çalınmaları ve tahrip edilmelerini önlemek ve restorasyonlarının yapılmasını sağlamak amacıyla müze bahçesine nakledilmiştir.[6]

3. Geç Osmanlı Dönemi Hamamı

2008 yılındaki kazıda mimari bir yapı kalıntısı bulunmuş, ele geçirilen pişmiş toprak lüle ve seramik parçalarından Osmanlı Dönemi bir yapı kalıntısına ait olduğu sonucuna varılmış ancak yapının fonksiyonu konusunda bir tespitte bulunulamamıştır (M. Y. Güneş 2010: 159-173; 2011: 294-308).

Stadionun 11. merdiven sırasının 1,70 m üstünde 5. oturma sırasına denk gelen yerdeki yapı kalıntısını tamamen ortaya çıkarmak ve yapının fonksiyonunu öğrenebilmek için 8x8 m boyutlarındaki 29 numaralı plankarede çalışılmıştır. Yapı kalıntısı mevcut haliyle 5.00 m x 3.80 m. ölçülerindedir. Hamamın korunmuş en yüksek duvarı 1,15 m'dir. Dikdörtgen planlı, stadionun oturma sırasına paralel uzanan, kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu, farklı duvar malzemesi içeren

[6] M. Y. Güneş 2010: 161. Kitabenin restorasyonunun yapılmasından sonra Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 09.09.2008 tarih ve 3507 sayılı kararı gereğince stadiondaki yerinde sergilenmesi planlanmaktadır.

ve tabanı kısmen tuğla blokajla kaplı olan temel kalıntısının bir bölümü de taş kaplıdır. Yapının duvarları kabayonu moloz taş, tuğla ve bol harçla örülmüştür. Yapının duvarları içten sıvalı ancak tamamı dökülmüş durumdadır (Resim 8). 2022 yılı 2. Dönem kazısında yapı kalıntısının Geç Osmanlı Dönemi'ne ait Köşk (Konak) Hamamı olduğu tespit edilmiştir. Kazı sonrası planına göre yapı kuzeydeki soyunmalık, soyunmalığın güneybatısındaki sıcaklık ve güneydoğusundaki su deposu ile ocak bölümlerinden oluşan Köşk (Konak) Hamamı olduğu tespit edilmiştir. Anadolu'nun birçok şehrinde, kentin ileri gelenleri tarafından konak veya köşklerinin bahçelerinde veya bünyelerinde hamam inşa ettirilmesi yaygın bir gelenektir.

Hamamın güney duvarı 80 cm kalınlığında iken kuzey duvarı stadionun oturma sıralarının altına serilen dere taşlarının sıkıştırılması ile oluşturulmuş blokaj üzerine oturtulduğu için daha incedir ve 40 cm kalınlıktadır. 2 hücrelidir.

Sıcaklığı sağlayan ateşin yakıldığı külhan bölümü kuzeydoğu cephesindedir. Buradaki kül ve yanık izlerinden 1,20 m çapındaki bölümün ocak olduğu anlaşılmaktadır. Isıtma sistemine ilişkin yükseltilmiş döşeme sistemi soyunmalık kısmı haricindeki hamamın tuğla taban blokajının altında 2 ayrı yönden gelerek alt kısmını dolaşmaktadır. Birbirine 50 cm mesafedeki bu iki ısıtma sistemi oda içinden kuzeydeki 30x32 cm, güneydeki 33x39 cm, ocak içinde ise kuzeydeki 18x28 cm, güneydeki 26x32 cm ebatlarındadır (Resim 9). Bu bölümün üzeri ısıyı daha çok geçirmesi için ince sal taşları, onun üzerinde pişmiş toprak kiremit ve harçla kapatılarak döşendiği görülmüştür. 5 adet in-situ sal taşı hariç diğerlerinin kırılarak döşeme altına düştüğü görülmüştür. Bu birimin ortasında sal taşlarının oturduğu kare şeklinde ince pişmiş toprak tuğlalardan yapılmış 40x40 cm ebatlarında taşıyıcı kaide bulunmaktadır. Buranın güney köşesindeki duvar içinde suyu dışarıya tahliye eden 10 cm çapında pişmiş toprak künk bulunmaktadır. Hamama giriş muhtemelen doğu cephedeki külhanın kuzeyindeki düz sal taş döşemeli dikdörtgen mekandan idi. Osmanlıdan günümüze çok az sayıda kalan bu hamamın rekonstrüksiyonu yapılarak restorasyonu yapılmalıdır.

Yapı içinde ve üzerindeki dolgu toprakta Osmanlı Dönemine ait pişmiş toprak lüleler, ahşap kapıya ait olduğu düşünülen metal çiviler (Resim 12), metal kancalar, emzik parçası ve diğer eserler, kapı kilit aksam parçaları (Resim 13), cam boncuklar, cam bilezik parçaları ile çok sayıda kırık sırlı ve sırsız seramik parçası, lüleler (Resim 14-16), su borularına destek olan killer (Resim 17), pişmiş toprak kiremit parçaları (Resim 18), ahşap parçaları (Resim 19) ve kilit taşı (Resim 20) ele geçirilmiştir.

4. 2023 Yılı Stadion Kazı ve Temizlik Çalışmaları

Stadionda 2023 yılı sezonu kazı ve temizlik çalışmalarına 14.06.2023 tarihinde 3 işçi ile bağlanmış ve çalışma süresince toplam 7 işçi görev almıştır. Hava muhalefeti ya da ödenek durumuna göre zaman zaman ara verilen kazı ve temizlik çalışmaları toplam 18 gün sürmüş olup 06.10.2023 tarihinde sonlandırılmıştır.

Bu sezon çalışmalarında hamam yapısının çevresinde ve stadionun mevcut oturma sıralarının kuzeyinde, doğal eğim korunarak kazı yapılması ve özellikle kuzeydoğudaki moloz dolgunun kaldırılması amaçlanmıştır.

Çalışmalara öncelikle balustrat önündeki zeminde, stadion yapısında ve 2008 yılı kazılarında açığa çıkarılan, Osmanlı döneminde istinat duvarı olarak yapı-1dığı değerlendirilen duvar kalıntısının da bulunduğu kuzey yamaçlarda bitki temizliği yapılarak başlanmıştır.

Stadionun 11. merdiveni hizasında ve muhtemelen şu anda eksik olan 4. ve 5. oturma sırasının bulunduğu alanda yer alan, kuzey, güney ve batı yönlerde devamlılık arz etmeyen Osmanlı dönemi hamam yapısının etrafında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında dolgu malzeme altında kist toprak tabakasıyla karşılaşılmış, yapının doğusundaki toprak kütle kaldırılmış, kuzey duvarını takiben doğuya doğru 2 m uzunluğunda, 60 cm yüksekliğinde devam eden bir sıra iptidai moloz taş dizisi açığa çıkarılmış ancak bu noktadan sonra hamam yapısını tamamlayıcı bir mimariye rastlanmamıştır.

Hamamın etrafındaki çalışmalar tamamlandıktan sonra doğuda 20 m uzunluğunda, 9 m genişliğindeki alan toprak akıntılarını ve çökmeleri önlemek amacıyla teraslama yapılarak kazılmıştır.Kazı alanın kuzeydoğusunda görüntü kirliliğine neden olan ve sonraki yıllarda yapılacak kazılara hazırlık yapabilmek amacıyla 2008 yılında Müze Müdürlüğünce yapılan sondaj ve kurtarma kazıları öncesinde Koruma Bölge Kurulu kararı gereğince yıkılmış fakat temeli ve molozları kaldırılamamış olan modern yapılara ait dolgunun işçiler tarafından kaldırılmasına başlanılmış ancak kazı ödeneğinin bitmesi ve mevsim şartları dolayısıyla tamamlanamamıştır. Söz konusu moloz dolgu ve temel kalıntılarının önümüzdeki sezonlarda tamamen kaldırılması planlanmaktadır.

Stadionda 2023 yılında yapılan temizlik ve kazı çalışmaları büyük oranda bitki temizliği, modern yapılara ait dolgunun kaldırılması ve hamam çevresinde yapılan kazılar ile tamamlanmıştır (Resim 10).

Sonuç

Claudiopolis kentini tüm imparatorlukta ünlü yapan Antinoos ve Hadrianus için kutlanan bu bayramlar musiki, gladyatör gösterileri, vahşi hayvan mücadeleleri ve spor müsabakalarının içermekteydi. Domitiusların finanse ettiği stadionun bu müsabakalar için kullanıldığını düşünmek hatalı olmayacaktır. Kentlerin stadyumlarında düzenlenen bu festivaller, sadece bir yarışma değil, ayrıca kente prestij kazandıran, propaganda amacı güden organizasyonlardı. Aynı zamanda da antik coğrafyanın dört bir yanından bu organizasyonlar için gelen izleyici ve sporcular sayesinde kente ekonomik anlamda kazançlar sağlamaktaydı. Yapı yazıtını taşıyan levhalar arasında İmparatorun hükümdarlık yılının yazılı olduğu parçanın kazıda bulunamamış olması sebebiyle stadionun tam olarak hangi yılda inşa edildiğini ne yazık ki söyleyemiyoruz. Kazıların devam etmesiyle bu kayıp yazıtları bularak stadionun tam olarak hangi yılda inşa edildiğini öğrenebilme

imkanına sahip olabileceğimizi düşünüyoruz. 2022 yılı çalışmaları sonucu, yapının inşa tarihine ve tipolojisine ilişkin önemli veriler elde edilmiştir. Ele geçirilen seramik parçaları ve sikkeler, stadionun 2. ve 3. yüzyılda da kullanıldığını göstermektedir. Özellikle kitabenin arkasından keşfedilen 8 bronz sikkenin en geç olanının imparator Septimius Severus (MS 193-217) Dönemi'ne tarihlendirilmesi, stadyumdaki geç kullanıma ilişkin kesin bir tarih vermektedir.

1. Derece arkeolojik sit olarak tescil edilen stadion, antik Claudiopolis kentinden günümüze ulaşan en büyük anıtsal yapı niteliğine sahiptir. Ayrıca, yapı Bithynia Bölgesi'nde açığa çıkarılan ilk stadion olma özelliğini taşımaktadır. Anadolu'da Roma Dönemi'ne ait yüzlerce inşaat yazıtı bilinmesine rağmen Bolu'da bulunan bu yazıtın mimari bakımdan benzeri bilinmemektedir.

2024 yılında kuzeydoğudaki 245 ada, 42 ve 43 numaralı parsellerin sınırları içinde kalan modern binalara ait moloz dolgu ve temellerin kaldırılması, 2008 yılına ait sondaj çukurlarının yer aldığı kuzey yamaçtaki alanın kontrollü bir şekilde kazılarak hem bu alanda istinat duvarı haricinde kültür varlığı olup olmadığının tespitinin yapılması hem de yamaç boyunca toprak akışının engellenmesi için istinad duvarı yapılması planlanmaktadır. Bununla birlikte kazı alanının kuzeybatısında bulunan modern binanın altındaki duvar açıklığından stadiona yapılan izinsiz girişlerin ve yaşanabilecek olumsuzlukların önüne geçilebilmesi amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Böl ge Kurulundan alınacak karar doğrultusunda bu alanın uygun malzeme ile kapatılması gerekmektedir.

Bolu'nun önemli bir arkeolojik rezerv alanı olan ve bugün Hisar Tepe adıyla anılan akropolün güney eteğinde konumlanan ve Roma döneminden günümüze kadar ulaşmış en önemli anıtsal mimari olan stadionda, kazı çalışmaları tamamlandıktan sonra ışıklandırma ve çevre düzenlemesinin yapılmasıyla sağlıklı bir ziyaret imkânı sağlanabilecektir.

Görseller

Resim 1: Claudiapolis Akropolisi ve Stadionu

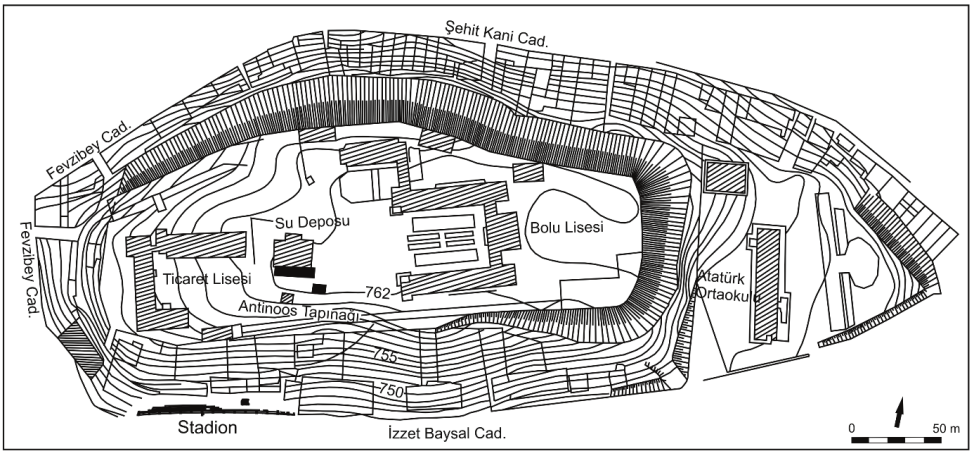

Çizim 1: Claudiapolis Stadion Kazısı Topoğrafik Planı

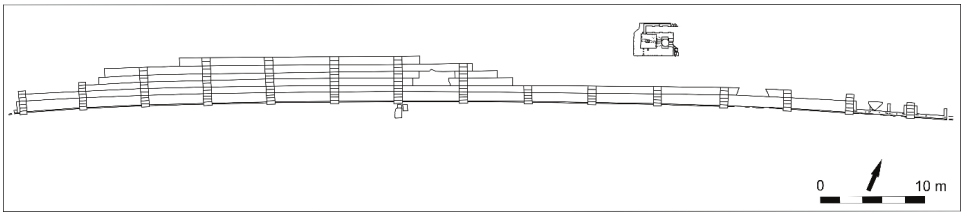

Çizim 2: Claudiapolis Stadion planı

Resim 2: Balustrat duvarı önündeki açmalar

Resim 3: Oturma sıraları, beton kalıntı ve belediye betonu

Resim 4: Dükkan temel duvarı

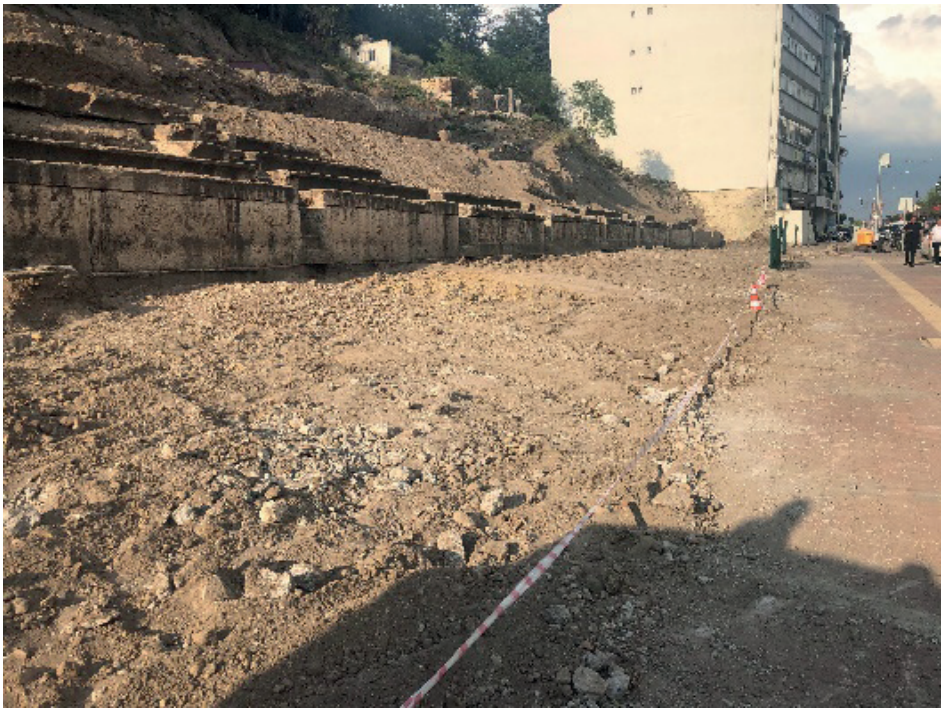

Resim 5: Balustrat duvarı önündeki duvar temelleri kaldırıldıktan sonraki görünüm

Resim 6: Akropol, modern yapı kalıntısı ve köşk (konak) hamamı

Resim 7: Stadion kitabesi

Resim 8: Köşk (Konak) hamamı

Resim 9: Isıtma sistemi

Resim 10: 2023 yılı çalışma sonu

Resim 11: Bilgi tabelası

Resim 12: Metal çiviler

Resim 13: Metal eserler

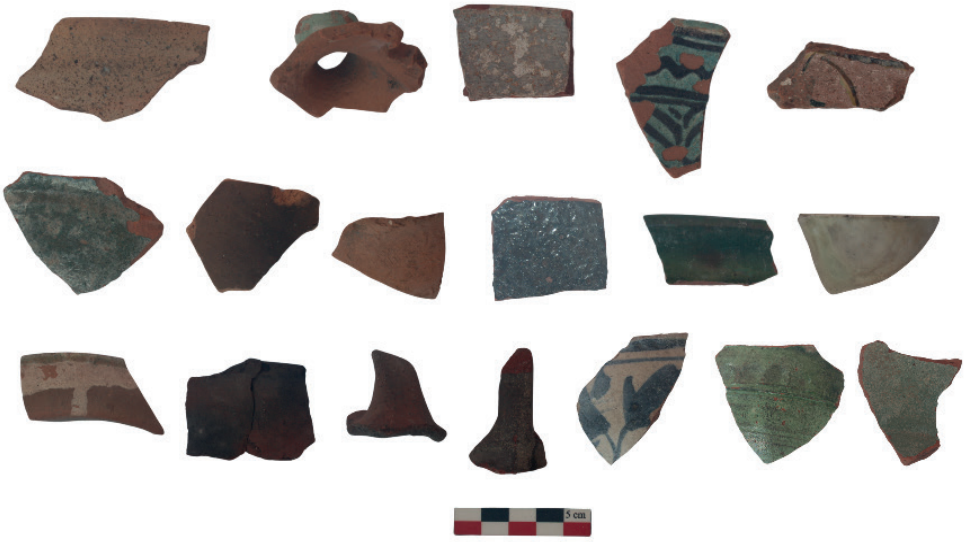

Resim 14: Orta Çağ Dönemi sırlı ve sırsız seramikleri

Resim 15: Orta Çağ Dönemi sırlı ve sırsız seramikleri (Müze Arşivi)

Resim 16: Orta Çağ Dönemi sırlı seramikleri ve lüleler

Resim 17: Orta Çağ Dönemi su borularına destek olan killer

Resim 18: Orta Çağ Dönemi pişmiş toprak kiremit parçaları

Resim 19: Hamamda ele geçirilen ahşap parçaları

Resim 20: Hamamda ele geçirilen kapı kilit taşı

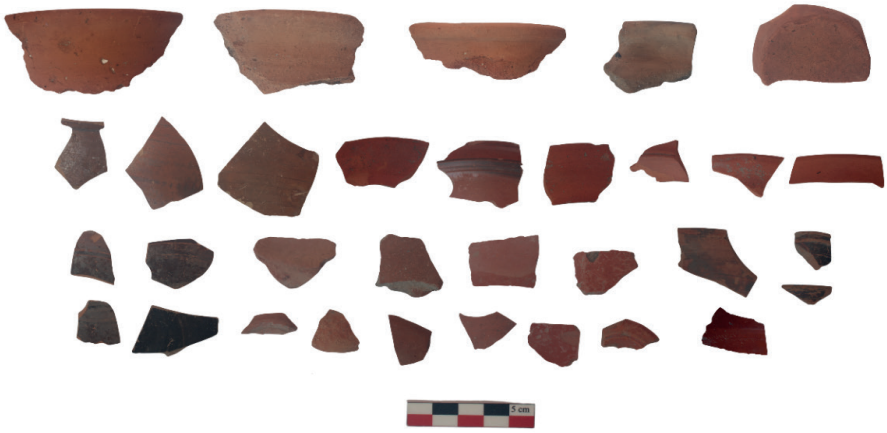

Resim 21: Roma Dönemi seramikleri

Kaynakça

Fıratlı, N. (1979). Impressions Sur le Temple et le Théatre de Bolu (Bithynion – Claudiopolis) en Bithynie. *Florilegium Anatolicum (mélanges offerts à Emmanuel Laroche),* Paris: E. de Boccard, 111-120.

Güneş, Mustafa Yaşar (2010). "Bolu İli, Merkez İlçe, Stadion Kurtarma Kazısı, 2008", *18. Müze Çalışmaları Ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Sivas, s. 159-173.

Güneş, M. Y. (2011). Bolu İli, Merkez İlçe, Stadion Kurtarma Kazısı, 2008, Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri, 17-18 Ekim 2009, 294-308.

Strabon, *Geographika,* çev. Adnan Pekman, *Antik Anadolu Coğrafyası* (12-13-14), Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul, 1991.

Şimşek, C. (2007). *Laodikeia (Laodikeia ad Lycum)*. İstanbul.

Yıldırım, B. (2009). Aphrodisias: Şehir ve Kamu Yapıları. *Aphrodisias: City and Public Buildings* (ed. Smith-Lenaghan), 35-53.

Yiğitpaşa, Davut (2023): "Re-Assessment of the Claudiopolis Stadion Rescue Excavation in 2008", Journal of Ancient History and Archaeology 10/4, s. 64-85.

Yiğitpaşa, Davut (Baskıda): "New Archaeological Data from Claudiopolis in the Light of Stadion Excavations", Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi.